

УДК 349 (477)

СУЧАСНІ ВИДИ СУБ'ЄКТІВ СОЦІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

Ткаченко Ю.О.,*аспірант кафедра цивільно-правових дисциплін,
господарського та трудового права**Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди*

В статті досліджується суб'єктний склад соціально-забезпечувальних правовідносин, правові підстави віднесення того чи іншого учасника до переліку цих суб'єктів. Подана коротка характеристика правового статусу фізичних та юридичних осіб, в сфері соціального забезпечення, розрізнення їх функцій та ролі в системі соціального захисту населення. Також автором сформульована та обґрунтована власна класифікація суб'єктів соціального забезпечення, з використанням таких визначальних факторів диференціації як виконання (не виконання) функцій держави під час участі в правовідносинах відносинах, та безпосередність надання (отримання) соціального забезпечення.

Ключові слова: *соціальне забезпечення, соціальний захист, суб'єкт, державні органи, класифікація, диференціація*

З часу відновлення незалежності України сфера соціального захисту та соціального забезпечення продовжують залишатися важливими напрямками політики держави. В умовах сьогодення, коли мають місце ринкові перетворення, оптимізація механізму соціальних виплат, децентралізаційні тенденції в вищезазначених сферах, науково та нормативно-методично переосмислюється суб'єктний склад учасників, що беруть або потенційно можуть брати участь у відносинах соціального забезпечення, їх правовий статус, особливості реалізації власних прав чи здійснення юридичних обов'язків.

Суб'єктний склад соціально-забезпечувальних відносин є предметом активних наукових досліджень та дискусій. Можна згадати наукові праці таких вчених як М.Д. Бойко, К.В. Гончарова, Т.З. Герасимів, О.В. Макарова, О.В. Москаленко, П.Д. Пилипенко, О.М.

Пономаренко, С.М. Прилипко, О.І. Процевського, С.М. Синчук, Б.І. Сташків, О.В. Тищенко, Р.І. Шабанова, О.М. Ярошенка та ін. Водночас понятійні розбіжності, відсутність системного дослідження переліку всіх сучасних суб'єктів соціального забезпечення зумовлюють актуальність даної статті.

Мета статті – здійснення характеристики правового статусу суб'єктів соціального забезпечення з формулюванням власної концепції їх класифікації та диференціації.

Множинність, розгалуженість, багатовекторність сфери соціального забезпечення зумовила наявність досить значного кола учасників, які надають (сприяють в наданні) певних соціальних благ або ж їх отримують (претендують на отримання). В нормативних актах закріплюється коло громадян-суб'єктів соціального забезпечення та юридичні факти, що пов'язані з виникненням права на

отримання певних соціальних виплат. При цьому право на отримання соціального забезпечення відповідний суб'єкт може реалізувати самостійно або скориставшись інститутом представництва, функціонуючого на підставі закону чи на договірних началах. До того ж в праві соціального забезпечення представництво на підставі закону іноді є єдино можливим способом індивіда отримати соціальне благо від держав (представництво малолітніх дітей, інших категорій недієздатних осіб їх рідними, опікунами та піклувальниками).

Конституція України встановлює правило, що право на соціальний захист гарантується загальнообов'язковим державним соціальним страхуванням за рахунок страхових внесків громадян, підприємств, установ і організацій, а також бюджетних та інших джерел соціального забезпечення; створенням мережі державних, комунальних, приватних закладів для догляду за непрацездатними (частина 2 статті 46) [1]. Звідси, окрім отримувачів соціальних виплат, учасниками соціального забезпечення виступають також роботодавці як уповноважені суб'єкти на здійснення обов'язкових відрахувань на соціальне страхування, розпорядники бюджетних та інших фінансових ресурсів соціального забезпечення, державні установи, що документально підтверджують настання певного юридичного факту як підставу участі у соціально-забезпечувальних відносинах; різноманітні заклади соціального спрямування, які здійснюють догляд непрацездатними та іншими вразливими групами населення.

Держава є особливим учасником соціального забезпечення, яка реалізує свій правовий статус шляхом делегування відповідних управлінських повноважень державним органам та іншим суб'єктам. Система цих суб'єктів є досить розгалуженою – включає різноманітні державні органи, соціальні страхові фонди, спеціалізовані державні підприємства, установи, організації. Прикладами

державних органів є Міністерство соціальної політики України, органи та установи в складі міністерства (Державна служба у справах ветеранів та учасників АТО, Державна служба зайнятості, Фонд соціального захисту інвалідів), Міністерство оборони України та Міністерство внутрішніх справ України (в частині соціального забезпечення військовослужбовців та правоохоронців), місцеві державні адміністрації тощо.

Центральне місце в системі соціального страхування посідають страхові фонди. Основи законодавства про загальнообов'язкове державне соціальне страхування визначає ці фонди як неприбуткові самоврядні організації, які здійснюють керівництво та управління за визначеними законами видами загальнообов'язкового державного соціального страхування, провадять акумуляцію страхових внесків, контроль за використанням коштів, забезпечують фінансування виплат за загальнообов'язковим державним соціальним страхуванням [2]. В той же час правовий статус Пенсійного фонду України має певні особливості – у період до перетворення цього в неприбуткову самоврядну організацію він функціонує як центральний орган виконавчої влади, бюджет якого затверджує Кабінет Міністрів України (абзац 2 пункту 12 прикінцевих положень закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» від 09 липня 2003р. [3]). Хоча з часу прийняття та набуття чинності вищезазначеного закону минуло більше 15 років, процес перетворення триває і нині.

Самоврядний, позабюджетний характер функціонування фондів соціального страхування, колегіальність (залучення представників держави, страховальників, роботодавців) управління ними, нагляду за їх діяльністю, свідчить про поєднання елементів суб'єктів публічного і приватного права в їх юридичному статусі. В той же час вирішальний вплив держави на

роботу цих фондів, зокрема через механізм прямого державного фінансування, дає підстави визнати їх все таки юридичними особами публічного права.

Для виконання функцій соціального обслуговування, підтримки та соціальної адаптації осіб, що зазнали певного соціального ризику, діють спеціалізовані державні підприємства та установи – реабілітаційні центри, казенні та державні експериментальні протезно-ортопедичні підприємства, соціальні гуртожитки для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, територіальні центри надання соціальних послуг, будинки-інтернати для громадян похилого віку та інвалідів, геріатричний пансіонат, пансіонат для ветеранів війни і праці, дитячі будинки-інтернати, психоневрологічні інтернати.

Набуття дієздатності фізичними особами, сім'єю як передумови правового статусу учасника соціального забезпечення пов'язане з виникненням певних обставин, документальним підтвердженням уповноваженими державними органами настання цих обставин. Звідси опосередкованими суб'єктами соціального забезпечення (тобто стороною, що безпосередньо не надає це забезпечення, водночас її діяльність впливає на можливість його отримання) є різні владні інституції, які підтверджують наявність спеціального правового статусу (учасник бойових дій, інвалід I-III групи, ветеран праці тощо), настання юридичних фактів (втрата професійної працездатності та її ступінь; причину, час настання, групи інвалідності, виконання обов'язків роботодавцем зі сплати страхових внесків, достатність страхового стажу для виплати пенсії, народження та смерть особи), довідкову інформацію, що впливає на обсяг соціального забезпечення (розмір середнього заробітку, розмір доходу сім'ї, величина страхового стажу) і т.д.

Наприклад, медико-соціальна експертиза проводиться медико-соціальними експертними комісіями

особам, що звертаються для встановлення інвалідності [4]. Отже соціально-значимим результатом роботи таких державних органів є встановлення, документальне підтвердження права на певний вид соціального забезпечення. Натомість виконання цього рішення (можливість особи реалізувати своє право на соціальний захист, а так само обов'язок держави гарантувати, забезпечити реалізацію цього права) покладається на інших суб'єктів соціального забезпечення.

Встановлюючи принцип загальнообов'язкового державного соціального страхування, влада визначає межі відрахувань та максимальні розміри відповідних соціальних виплат. Паралельно цьому створюється умови накопичувального пенсійного страхування, функціонування системи недержавного пенсійного забезпечення, яка ґрунтується на засадах добровільної участі фізичних та юридичних осіб, у формуванні пенсійних накопичень з метою отримання особами додаткових до загальнообов'язкового державного пенсійного страхування пенсійних виплат. Відповідно до закону України «Про недержавне пенсійне забезпечення» від 09.07.2003р., даний вид соціального забезпечення здійснюється пенсійними фондами шляхом укладення пенсійних контрактів між адміністраторами пенсійних фондів та вкладниками таких фондів; страховими організаціями [5]. Таким чином, при настанні певного юридичного факту, визначеного законодавством, пенсійною схемою та пенсійним контрактом, недержавний пенсійний фонд зобов'язаний здійснювати недержавне пенсійне забезпечення учасника (учасників) фонду, відтак набуває правового статусу суб'єкту соціального забезпечення.

Велика кількість соціальних прав, передбачених Конституцією України та іншим законодавством, актами соціального партнерства, зумовлює наявність досить широкого кола суб'єктів соціального забезпечення, які можуть бути

класифіковані за різними критеріями. Найбільш популярним в науковій літературі є диференціація учасників соціально-забезпечувальних відносин в залежності від функції, яку вони виконують у сфері соціального забезпечення (такий підхід присутній зокрема в роботах П.Д. Пилипенка [6, с. 165], В.Л. Костюка [7, с. 9], Б.І. Сташківа [8, с. 430], О. І. Кульчицької [9, с. 54]). Виокремлюються: 1) суб'єкти, які набувають та реалізують право на соціальне забезпечення; 2) суб'єкти, які надають соціальне забезпечення; 3) суб'єкти, які сприяють в отриманні соціального забезпечення. До першої групи відносяться фізичні особи, сім'я, які з настанням певних юридичних фактів отримали право на соціальне забезпечення. До другої групи – компетентні суб'єкти, які уповноважені забезпечувати реалізацію права на соціальне забезпечення. До третьої групи – допоміжні суб'єкти, призначення яких полягає в підтвердженні правового статусу, юридичних фактів, що дають право на соціальні виплати.

Також в різних фахових наукових дослідженнях різними вченими пропонується поділ суб'єктів соціального забезпечення на фізичних та юридичних осіб; громадян та організацій; учасників системи соціального страхування та тих, хто не беруть в ній участь; індивідуальних та колективних суб'єктів; в залежності від конкретного виду соціального забезпечення (пенсіонери, інваліди, ветерани війни, діти тощо). Звичайно, з науково-методичної точки зору підхід кожного вченого має право на існування, активізує фахову дискусію в цій площині, має власні переваги та недоліки. Водночас на нашу думку, визначальними факторами диференціації суб'єктів соціального забезпечення мають виступати виконання функцій держави під час участі в соціально-забезпечувальних відносинах, та безпосередність надання (отримання) соціального забезпечення. Саме дані фактори вважаємо за доцільне використати при формуванні власної

класифікації суб'єктів соціального забезпечення.

Таким чином, у залежності від виконання чи невиконання функцій держави під час участі в соціально-забезпечувальних відносинах виокремлюємо суб'єктів приватного та суб'єктів публічного права. Суб'єктами приватного права є фізичні особи та сім'я як набувачі соціального забезпечення, роботодавці та їх об'єднання, профспілки, недержавні страхові фонди, благодійники. Суб'єктами публічного права є держава та державні органи, фонди соціального страхування, спеціалізовані державні підприємства, установи, організації щодо надання соціальних послуг.

В залежності від безпосередності надання (отримання) соціального забезпечення виокремлюємо прямих та опосередкованих суб'єктів. Прямі суб'єкти безпосередньо беруть участь у соціально-забезпечувальних відносинах. До них відносимо набувачів (отримувачів) соціального забезпечення та осіб, функціональним призначенням, метою діяльності яких є здійснення цього забезпечення. Набувачами (отримувачами) соціального забезпечення є фізичні особи (громадяни України, за певних умов – особи без громадянства та іноземці). Особами, функціональним призначенням, метою діяльності яких є здійснення соціального забезпечення, є держава, державні органи (Міністерство соціальної політики України, органи та установи в складі міністерства (Державна служба у справах ветеранів та учасників АТО, Державна служба зайнятості, Фонд соціального захисту інвалідів), Міністерство оборони України та Міністерство внутрішніх справ України (в частині соціального забезпечення військовослужбовців та правоохоронців, місцеві державні адміністрації), державні та недержавні страхові фонди, спеціалізовані державні підприємства та установи (реабілітаційні центри, казенні та державні експериментальні протезно-ортопедичні підприємства, соціальні гуртожитки для

дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, територіальні центри надання соціальних послуг, будинки-інтернати для громадян похилого віку та інвалідів, геріатричні пансіонати, пансіонат для ветеранів війни і праці, дитячі будинки-інтернати, психоневрологічні інтернати), роботодавці, благодійники.

Опосередковані суб'єкти безпосередньої участі у соціально-забезпечувальних відносинах не беруть, метою їх діяльності є встановлення, документальне підтвердження права на певний вид соціального забезпечення, створення правових підстав надання його додаткових видів. Мова йде про підтвердження наявності спеціального правового статусу (учасник бойових дій, інвалід I-III групи, ветеран праці, учасник ліквідації наслідків аварії на Чорнобильській АЕС тощо), настання юридичних фактів (втрату професійної працездатності та її ступінь; причину, час настання, групу інвалідності, виконання обов'язків роботодавцем зі сплати страхових внесків, достатність страхового стажу для виплати пенсії, народження та смерть особи), довідкову інформацію, що впливає на обсяг соціального забезпечення (розмір середнього заробітку, розмір доходу сім'ї, величина страхового стажу) і т.д. До цих суб'єктів відносимо медико-соціальні експертні комісії, роботодавців, профспілки, фіскальні органи, відомчі комісії щодо надання статусу учасника бойових дій, органи державної реєстрації актів цивільного стану територіальних підрозділів Міністерства юстиції України, Державна міграційна служба тощо.

На нашу думку, запропонована класифікація суб'єктів соціального забезпечення в повній мірі характеризує специфіку та різноплановість правового статусу сучасних суб'єктів соціального забезпечення. В той же час, з огляду на складність та суперечливість цього питання, ми готові до подальших дискусій в цій площині, з метою напрацювання

загальноприйнятної концепції, яка б визначала правовий статус та класифікацію суб'єктів соціального забезпечення.

Література:

1. Конституція України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР // Відом. Верхов. Ради України. – 1996. – № 30. – Ст.141.
2. Основи законодавства України про загальнообов'язкове державне соціальне страхування: Закон України від 14.01.1998р. № 16/98-ВР // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/16/98-%D0%B2%D1%80>
3. Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування: закон України від 09.07.2003р. № 1058-IV // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1058-15>
4. Питання медико-соціальної експертизи: Постанова Кабінету міністрів України від 03.12.2009р. № 1317 // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1317-2009-%D0%BF>
5. Про недержане пенсійне забезпечення: Закон України від 09.07.2003р. N 1057-IV // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1057-15>
6. Право соціального забезпечення: Навч. посіб. для студ. юрид. спец. вищ. навч. закл. / П. Д. Пилипенко, В. Я. Бурак, С. М. Синчук та ін. / За ред. П. Д. Пилипенка. — К.: Видавничий Дім «Ін Юре», 2006. — 496 с.
7. Суб'єкти права соціального забезпечення: поняття, особливості та види / В. Л. Костюк // Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право». – 2015. – № 2(12) : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://lj.oa.edu.ua/articles/2015/n2/15kvlotv.pdf>
8. Сташків Б.І. Право соціального забезпечення. Загальна частина :

навчальний посібник / Б. І. Сташків. – Чернігів : ПАТ "ПВК "Десна", 2016.- 692 с.

9. Кульчицька О. І. Суб'єкти права соціального забезпечення України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.05 / Кульчицька Олена Іванівна. – К., 2007. – 185 с.

References:

1. Konstytutsiia Ukrainy vid 28.06.1996 r. № 254k/96-VR // Vidom. Verkhov. Rady Ukrainy. – 1996. – № 30. – St.141.

2. Osnovy zakonodavstva Ukrainy pro zahalnooboviazkove derzhavne sotsialne strakhuvannia: Zakon Ukrainy vid 14.01.1998r. № 16/98-VR // [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu:

<http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/16/98-%D0%B2%D1%80>

3. Pro zahalnooboviazkove derzhavne pensiine strakhuvannia: zakon Ukrainy vid 09.07.2003r. № 1058-IV // [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1058-15>

4. Pytannia medyko-sotsialnoi ekspertyzy: Postanova Kabinetu ministriv Ukrainy vid 03.12.2009r. № 1317 // [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1317-2009-%D0%BF>

5. Pro nederzhane pensiine zabezpechennia: Zakon Ukrainy vid 09.07.2003r. N 1057-IV // [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1057-15>

6. Pravo sotsialnoho zabezpechennia: Navch. posib. dlia stud. yuryd. spets, vyshch. navch. zakl. / P. D. Pylypenko, V. Ya. Burak, S. M. Synchuk ta in. / Za red. P. D. Pylypenka. — К.: Vydavnychi Dim «In Yure», 2006. — 496 s.

7. Subiekty prava sotsialnoho zabezpechennia: poniattia, osoblyvosti ta vydy / V. L. Kostiuk // Chasopys Natsionalnoho universytetu «Ostrozka akademiia». Seriia «Pravo». – 2015. – № 2(12) : [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu : <http://lj.oa.edu.ua/articles/2015/n2/15kvlotv.pdf>

8. Stashkiv B.I. Pravo sotsialnoho zabezpechennia. Zahalna chastyna : navchalnyi posibnyk / B. I. Stashkiv. – Chernihiv : PAT "PVK "Desna", 2016.- 692 s.

9. Kulchytska O. I. Subiekty prava sotsialnoho zabezpechennia Ukrainy : dys. ... kand. yuryd. nauk : 12.00.05 / Kulchytska Olena Ivanivna. – К., 2007. – 185 s.

Ткаченко Ю.А. Современные виды субъектов социального обеспечения. – Статья.

В статье исследуется субъектный состав социально-обеспечительных правоотношений, правовые основания отнесения того или иного участника к числу этих субъектов. Представлена краткая характеристика правового статуса физических и юридических лиц в сфере социального обеспечения, различия их функций и роли в системе социальной защиты населения. Также автором сформулирована и обоснована собственная классификация субъектов социального обеспечения, с использованием таких определяющих факторов дифференциации как выполнение (невыполнение) функций государства во время участия в правоотношения, и непосредственность предоставления (получения) социального обеспечения.

Ключевые слова: социальное обеспечение, социальная защита, субъект, государственные органы, классификация, дифференциация

Tkachenko Yu. A. Modern types of social security providers. - Article.

The article examines the subject composition of social security relations, the legal grounds for classifying different participants as one of these subjects. A brief description of the legal status of individuals and legal entities in the field of social security, the differences in their functions and roles in the system of social protection of the population is presented as well. The author also formulates and justifies his own classification of social

security subjects, using such determining factors of differentiation as the fulfillment (non-fulfillment) of the functions of the state during participation in the legal relationship, and the immediacy of providing (receiving) social security.

Keywords: *social security, social protection, subject, state bodies, classification, differentiation.*

Авторська довідка:

Ткаченко Юлія Олегівна, аспірант кафедра цивільно-правових дисциплін, господарського та трудового права Харківського національного педагогічного університету імен Г. С. Сковороди.

Стаття подана до друку: 6.06.2017р.

